

КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЇ
«МОЛОДІЖНА ПРОБЛЕМАТИКА ТА РОЗВИТОК ДОСЛІДЖЕНЬ
МОЛОДІ В США, ЗАХІДНІЙ ЄВРОПІ, СРСР, РОСІЇ ТА УКРАЇНІ
(ІСТОРИЧНИЙ ЕКСКУРС)»

Коло питань, що розглядаються:

1. Передумови теоретичного осмислення молоді.
2. Перша група теорій молоді: молодь як носій психофізичних якостей молодості.
3. Друга група теорій молоді: молодь як феномен культури.
4. Третя група теорій молоді: молодь як суб'єкт та об'єкт процесу спадкоємності зміни поколінь (соціальна функція молоді).
5. Розвиток молодіжних досліджень в СРСР, в сучасних Росії та в Україні.

Соціологія молоді як галузь соціологічного знання формувалася та розвивається на засадах демографічного розподілу вікових когорт для дослідження тієї вікової групи, яка перебуває в процесі підготовки до заміщення попередніх поколінь та відтворення соціальної структури. Проте не в усіх країнах ця галузь набула самостійного статусу і назву «соціологія молоді» оскільки соціологія не має своїх специфічних теорій юності. Як самостійний феномен юність довгий час була об'єктом уваги головним чином психологів та соціальних антропологів.

В межах саме соціологічного знання інтерес до молодіжної проблематики виникав в періоди загострення «проблем з молоддю»: соціологи немов би відповідали на певне соціальне замовлення, пояснюючи конкретну проблемну ситуацію. При цьому теоретичне осмислення молодіжного статусу в суспільстві залишалось осторонь. Внаслідок цього соціологія молоді більш пов'язана з соціальною практикою, ніж з теорією. Як зазначав німецький соціолог К. Хурельман, дослідження молоді загалом зводились до болісних точок молодіжної поведінки, таким як криза освіти, безробіття, вживання наркотиків, політичний екстремізм – тобто до тих проблем, до яких була прикута суспільна увага саме в цей момент, внаслідок чого з поля зору дослідників зникав цілісний феномен «юності» як такої. Тому, розглядаючи історію цієї галузі соціологічного знання, потрібно вести мову про конкретні соціально-історичні ситуації, в яких молодь ставала об'єктом уваги і суспільної думки і дослідників; на цій хвилі виникав сполох інтересу до молодіжної тематики та формувалися нові акценти в її вивченні.

Це призвело до того, що у вітчизняній та й у всій світовій соціології молоді теоретичне осмислення молодіжної проблематики представлено відносно невеликою кількістю узагальнюючих робіт в порівнянні з загальною кількістю емпіричних досліджень, в рамках яких був зібраний матеріал для характеристики молодіжного середовища.

1. Передумови теоретичного осмислення молоді

Соціологія періоду свого заснування як науки зверталася до вивчення молодіжної проблематики лише епізодично і не виділяла її, як правило, як самостійний об'єкт дослідження. Фактично, перше з соціологічних напрямів по часу виникнення - позитивізм - не мало адекватного понятійного інструментарію для опису феномену молоді, та й не мало потреби в ньому, оскільки дана проблематика не зачіпала головних пояснювальних побудов позитивістської соціології.

Деякою мірою положення молоді розглянув в своїх «Основах соціології» в розділі «Положення дітей» один з засновників позитивізму англійський соціолог **Герберт Спенсер** (1820 - 1903). В системі поглядів Спенсера дитинство без проміжних ланок змінюється дорослістю, що означає перехід до вільної діяльності, яка може забезпечити самопідтримку, але від постановки проблем молоді автор ще дуже далекий. Ця обставина пов'язана з концептуальною стороною позитивізму. Уява про суспільство по аналогії з організмом (органіцизм), яка затверджена саме Спенсером, спирається на функціональну та структурну диференціацію організму (відповідно і суспільства). Для цієї теоретичної конструкції вікові відмінності індивідів, якщо тільки за ними не стоїть щось значне, не мають значення. Тобто цей перехід від дитинства до дорослості не розглядається Спенсером як стрибок в новий стан, ані на індивідуальному, ані на соціально-історичному рівні. Способом встановлення нових відносин у Спенсера залишається соціальна еволюція, де зростання веде до диференціації та наступної інтеграції соціальних організмів, їх функцій та властивостей.

Більш сприятливі передумови звертанню до молодіжної проблематики створили базові положення **марксизму** який виступав в якості теоретичної альтернативи позитивістської соціології вже на початковому етапі її становлення. Ці передумови криються у твердженні про активну участь молоді в соціальній революції як засобі подолання антагоністичних протиріч засобу виробництва в зміні політичного ладу, пояснювальна ж сила марксизму в трактуванні молодіжних проблем живилася висновками з безпосередніх спостережень засновників марксизму **Карла Маркса** (1818-

1883) та **Фрідріха Енгельса** (1820-1895) за участю молоді в революційних подіях в Європі.

Першим та найголовнішим методологічним положенням аналізу молоді, який ввели та обґрунтували К. Маркс та Ф. Енгельс, став класовий підхід до цієї соціальної групи, що свідчить про їх тісний зв'язок з реальними соціальними процесами свого часу, чого не спостерігається ні у О. Конта, ні у Г. Спенсера, ні у багатьох інших представників позитивістської соціології. Проводячи класове розмежування молодіжного середовища, Маркс та Енгельс вперше реально оцінили революційний потенціал різних за класовим положенням загонів молоді та показали необґрунтованість уявлення про молодь як про недиференційовану соціальну спільноту. Найбільш суттєве, що вніс класовий підхід в теорію молоді, полягає в наступному:

- затверджувалося розуміння молоді в нерозривному зв'язку з суспільно-економічними формаціями (а не з абстрактним суспільством): молодь стає частиною виробничих сил та включається в відповідні виробничі відносини. Це відхиляє розуміння молоді лише як «резерву» суспільства;
- виникли засади для дослідження положення різних груп молоді в суспільстві на базі центрального принципу історичного матеріалізму про первинність суспільного буття по відношенню до суспільної свідомості;
- молодь розглядалася не ізольованою, замкнутою в собі спільнотою, а носієм процесу зміни поколінь, який в соціально-економічному відношенні виступає як відтворення та видозмінення соціально-класової структури, відповідної до даного суспільства;
- з'явилося обґрунтоване розуміння ролі молоді в соціальній практиці. Роль молоді в революційному перетворенні суспільства визначалася не соціально-психологічними рисами молодості, а класовими інтересами. При цьому підкреслювалось, що класові позиції різноманітних груп молоді перебувають в стадії становлення, вони нестійкі, слабкі по відношенню до зовнішніх впливів.

Слід зазначити, що класовий підхід до молоді поєднується у Маркса та Енгельса з розумінням того, що молодь як соціальна група має низку специфічних рис, особливостей, які лежать за межами класових характеристик. До них відносяться деякі соціально-психологічні риси, які представлені, з одного боку, юнацьким ентузіазмом, молодіжною енергією, а з другого – тим, що у молоді немає твердих принципів, міцних переконань. Згідно марксистської теорії молоді притаманні діалектичні протиріччя її класових та вікових властивостей. Вікова характеристика молоді в знятому вигляді має класовий аспект (недолік соціального досвіду). В сукупності

соціальні та вікові властивості молоді визначають її своєрідність як реального фактору в політичній боротьбі.

Найбільше значення соціальній суб'єктності молоді в рамках саме марксизму надавалось в концепції соціальних змін **В. І. Леніна** (1870-1924). Центральним пунктом ленінської концепції молодіжного руху (пролетарського молодіжного руху, що витікає з направленості загальносоціологічної теорії Леніна), стало обґрунтування необхідності створення організаційно самостійних спілок молоді. Притаманне Леніну діалектичне мислення, яке припускає, крім іншого, парадоксальність тверджень та їх сполучення, визначило багатомірність в його трактуванні молодіжної проблематики. В наступній апологетичній літературі це створило чималі труднощі. В кінцевому рахунку, тематика партійного керівництва спілками молоді, а згодом і всією молоддю, стала головною. Уявлення ж Леніна про автономність та активність молоді в соціальних процесах частіше за все залишались за межами теоретичних та емпіричних досліджень молоді.

І все ж таки, для соціології молоді як галузі соціологічного знання, в першоджерелах марксизму, а пізніше марксизму-ленінізму є не більш ніж думки, ідеї, побудовані у вигляді марксистської теорії молоді значно пізніше в Радянському Союзі та соціалістичних країнах філософами марксистсько-ленінського спрямування.

Дослідження, які можуть розглядатися піонерними для соціології молоді, з'являються на початку ХХ століття і не мають прямого зв'язку ні з позитивістським, ні з марксистським спрямуванням в соціології, які відкрили історію цієї науки. Соціологічна складова була ще слабо диференційована і займала підлегле становище в цих дослідженнях, які, головним чином, були антропологічними та психологічними. Для такої орієнтації досліджень були вагомі причини. Перш за все потрібно відмітити, що молодіжні спільноти, які сьогодні досить легко вичленити за соціокультурними ознаками, в значно меншій мірі диференціювались ще півтора-два століття тому і навіть на межі ХІХ-ХХ віків. А на початку ХХ століття вже більш однорідними за віковим складом стають гімназії та університети, в яких вже можна проводити (і проводять) перші емпіричні дослідження, в тому числі і з застосуванням соціологічних методів.

2. Перша група теорій молоді: молодь як носій психофізичних якостей молодості

На початковому етапі становлення теорій молоді соціологічні мотиви зустрічаються досить рідко, вони не мають ознак теорії та являють собою головним чином окремі аспекти інших тем, які розроблялись соціологами.

Переважний же розвиток набуває підхід до молоді, який теоретично ґрунтується на її трактуванні як носія психофізичних якостей молодості. В концепціях, які можна віднести до цієї групи, розглядається, Власне, не молодь, а молодість (юність) як період життя індивіда.

Перше за часом публікації дослідження такого роду провів **Гренвілл Стенді Холл** (1846-1924) – видатний американський психолог, один із засновників педології (науки про дітей). В 1904 р. він опублікував роботу під назвою «Юність» (в 2-х томах) – першу теоретичну роботу, в якій вже елементи психології та соціології молоді як відносно самостійних наукових дисциплін. В цій роботі він ставить собі за мету охарактеризувати не тільки психологічні основи юності, але й поставити її в контексті сучасних йому психології, антропології, соціології, досліджень в галузі сексуальної поведінки, злочинності, релігії та освіти,

Стенді Холл визначає юність як «друге народження» людини, це період бунту (бурі та натиску), він сповнений стресами та конфліктами, доміанти цього періоду – нестабільність, ентузіазм, збентеження. Заслуга Стенді Холла полягає в тому, що він вперше зробив опис амбівалентності та парадоксальності характеру підлітка. Він виділив 12 антитез протиріч, між якими коливається юність: надмірна активність змінюється знесиленням, веселощі – сумом, самовпевненість – сором'язливістю, боягузством та таке інше. По Стенді Холлу, альтруїзм та егоїзм в цьому віці постійно переходять одне в інше, виникають протиріччя між реформаторськими спрямуваннями та рутинерством, і, як наслідок, зміст періоду юності постає як криза самосвідомості, подолавши яку людина набуває почуття індивідуальності.

Спроби теоретичного осмислення юності в межах даного напрямку набули широкого розповсюдження в **Німеччині**. Одним з перших висунув свою концепцію **Карл Гроос** (1861-1946), який опублікував в 1912 р. роботу «До психології молоді в перехідному віці». Це найбільш повна біологічна **теорія перехідного віку**. Концепція Грооса з позицій сучасного розвитку науки є уможлядною, абстрактною та тенденційною, проте низка його ідей, особливо відносно другого повернення інстинктів як головних імпульсів дії в перехідний період, збереглася до наших днів.

Психологічні та фізіологічні фактори, які визначають головні риси перехідного віку, на початку 1920-х років активно досліджували відомі німецькі вчені **Вільям Штерн** (1871-1938), **Ерік Ієнш** (1883-1940), **Освальд Кро** (1887-1955). Їх роботи викликають цікавість і в наш час. Біологічному підґрунтю юнацьких властивостей приділили увагу **А. Бідль**, **Ф. Гізе**, **З. Бернфельд**, **В. Гоффман**, психопатологію підлітка вивчав **А. Гомбургер**, розвиток рефлексії та пов'язана з нею самосвідомість стала

предметом дослідження **А. Буземана**. **Е. Лау** одним з перших провів психологічний опис підлітка-робітника. **В. Петерс** досліджував зв'язок юнацького віку з формуванням інтересів. Багато робіт, які були опубліковані в авторитетних наукових виданнях, вміщували блискучі знахідки, гіпотези, до критичного аналізу яких важливо повернутися на сучасному етапі розвитку психології та соціології молоді.

Проте пріоритет з проблем психології юнацького віку прийнято віддавати **Шарлотті Бюлер** (1893-1974) – видатній представниці Віденської психологічної школи. На розкритті більш складних співвідношень психічних та біологічних факторів вона побудувала свою концепцію **пубертата** в книзі «Душевне життя молодих», яка суттєво вплинула на формування соціології молоді. В цій роботі була зроблена спроба узагальнення емпіричних даних для пояснення специфіки юнацького віку, вперше була дана багатостороння характеристика періоду дозрівання, пубертації. У Бюлер послідовно проводиться ідея, що генеральною потребою юнацького віку є «потреба в доповненні», яка витікає зі статевого інстинкту. Шарлотта Бюлер запропонувала іншу, ніж у Стенді Холла та ряду інших сучасних їй авторів (напр. А. Бідля), трактування стадій періоду дозрівання. Вона винесла за межі періоду перехідний вік, а в середині періоду виділила дві стадії, які можуть бути позначені як **отроцтво** (від 10-12 до 17 років) та **юність** (від 17 до 21-24 років).

В цей же період в соціології молоді почали набувати розповсюдження психоаналітичні концепції та трактування, які беруть початок в роботах **Зігмунда Фрейда** (1856-1939) – видатного австрійського психолога, соціального мислителя, лікаря-психоаналітика. В соціології досить широко розповсюджена уява про психоаналітичне підґрунтя конфліктів між сексуальними потребами та соціальним порядком. В соціології молоді ця уява конкретизована в теоріях конфлікту між поколіннями «батьків» та «дітей», які беруть початок в фрейдівському едиповому комплексі, тим більше, що розуміння цих відносин тісно пов'язується Фрейдом з соціокультурними рамками, які надають оформленість психобіологічному процесу. Ряд теоретичних положень класичного фрейдизму пов'язаний зі спробою встановити якісь обмежувальні характеристики, які розділяли б дитинство та юність.

Тематика юнацького віку за рядом аспектів була більш детально розроблена найближчими соратниками Фрейда по психоаналітичному духу **Карлом Абрахамом** (1877-1925), **Шандором Ференці** (1873-1933). **Кієстом Джонсом** (1879-1958), **Анною Фрейд** (1895-1982). Продовження цієї лінії психоаналітичних досліджень помітно у **Еріха Фрома** (1900-1980) та **Еріка**

Еріксона (1902-1994), які відчули на собі сильний вплив Фрейда і які охарактеризували юність як період становлення нової ідентичності. Психоаналітичні трактування юності, що належать **К.Г. Юнгу та А. Адлеру**, які відійшли від Фрейда по теоретичним міркуванням, також залишили свій відбиток в дослідженнях молоді.

Карл Густав Юнг (1875-1961) – засновник аналітичної психології, в чийх поглядах на періодизацію віку з точки зору центрального моменту в формуванні особистості дає іншу картину, ніж це прийнято у фрейдизмі. Він заперечує ідею про завершення формування особистості в їхньому дитинстві і визнає, що цей процес триває все життя. Тобто, юність для Юнга не є етапом життя, що заслуговує спеціальної уваги. Критика класичного фрейдизму Альфредом Адлером (1870-1937) багато в чому визначалась, як і у Юнга, відмовою від пансексуалізма та значно більшим урахуванням ролі соціального фактору в розвитку особистості, в тому числі і в період юності. Центральною ідеєю сформульованої Адлером теорії індивідуальної психології є твердження, що напрям руху людського потягу витікає поперед за все зі сполучення почуття спільності та бажання особистої вищості. Обидва ці головні фактори проявляються як соціальні утворення, перший як вроджене, зміцнююче людську спільноту, другий як придбане, як дуже зрозуміле бажання використати спільноту для досягнення своєї вищості. Вплив ідей Адлера на соціологію молоді визначається не спрямованістю досліджень, а загальнотеоретичними положеннями.

Таким чином, в рамках першої групи молодіжних теорій осмислення соціального феномену молоді дуже незначне, в основу більшості концепцій закладено трактування не молоді, а молодості; не групових, а індивідуальних особливостей, пов'язаних з цим віковим періодом. В своїй більшості автори ще далекі від розгляду більш зрілих форм молодості, основну увагу приділяють пубертату, в цьому віковому відрізку шукають загальні риси молоді, якими частіше за все визнаються **перехідність** (в цьому випадку аналізується зв'язок молодості з іншими віковими станами) та **конфліктність**, яка притаманна даному віку (в цьому випадку аналізується специфіка пубертату).

Ці ж самі якості - перехідність та конфліктність - в тій чи іншій формі виділяються як якісне визначення молоді і в інших групах молодіжних теорій, які в більшій мірі можуть розглядатися як соціологічні теорії.

Звертання до психофізіологічних рис молодості, зосередження на них дослідницької уваги не може ігнорувати соціальний контекст. В усіх цих концепціях він представлений з більшою чи меншою повнотою та масштабністю, а в деяких концепціях соціальність – ведучий фактор

формування психофізіологічних основ особистості (у Залкінда, Райха в першу чергу, проте відбитки такого підходу знаходяться, наприклад, і у Ш.Бюлер).

3. Друга група теорій молоді: молодь як феномен культури

Друга група теорій молоді розглядає її через сукупність властивих їй культурних якостей та функцій, як, наприклад, у визначного польського соціолога міжвоєнного періоду **Юзефа Халасинського** (1904-1979), який заклав основи соціології молоді в Польщі. Методологічно цінним є те, що культурна специфіка молодості трактується ним не тільки як властива молоді якість, але й як аксіологічний феномен загально-соціального характеру. Пізніше, в культурологічному спрямуванні почала розглядатись власне молодь, яка розумілась як особлива група суспільства, що добре видно в трактуванні молоді, яку дав **німецький** дослідник **Г. Грізе** в книзі «Соціальні наукові теорії молоді» (1977).

В новітній соціологічній літературі такий погляд проявляється все більше та більше. Його можна виявити перш за все в спеціальних молодіжних дослідженнях культурних феноменів (**І.Полухтова, В.Шапінський, Й.Ціннекер, В.Пууронен та ін.**). Характерним для такого роду досліджень є вислів шведського вченого в області соціальної антропології **Хелени Вульф** в передмові до збірника праць «Молодіжна культура: крос-культурні перспективи» відносно того, що, в протигагу популярним теоретичним положенням, молодь не тільки вивчає культуру, але також і конструює та змінює значення та символи, які є основою для культур і створюють важливі передумови для проникнення культури в суспільну та особисту сфери.

Аналогічний за спрямуванням підхід знаходимо і в загальних роботах із соціології молоді (**Ф. Ван дер Лінден, О. Галан**) або присвяченим тим чи іншим актуальним проблемам молодого покоління і його місця в суспільстві: тематика насилля серед школярів (**В. Шубарт та В. Мельцер**), проблема «вуличних» підлітків (**І. Ріхтер**) та ін.

Вивчення молоді як соціокультурного феномену за своєю суттю соціологічне. Воно було б неможливе без постановки низки проблем впливу соціального (соціокультурного) середовища на молодь та соціальної діяльності самих молодих людей, їх спільнот. Проте, проблемне поле в межах даного напрямку із самого початку було дуже широким, а трактування молоді не були пов'язані якимись більш-менш загальними уявленнями про зміст культури, її історичних та соціальних детермінантів та таке ін. Цей

напряму, як і перший, несе на собі відбитки концептуальних відмінностей, часто теоретичної боротьби.

На формування теорій молоді та становлення соціології молоді як галузі соціологічного знання великий вплив мали погляди на молодь німецького філософа, психолога, засновника «культурної педагогіки» **Едуарда Шпрангера** (1882-1963), які склались під впливом філософії життя **Вільгельма Дільтея** та теорії цінностей **Генріха Ріккерта**. В книзі «Психологія юнацького віку» Шпрангер піднімає питання юнацького фантазування, входження молоді в суспільство, морального розвитку молодих, усвідомлення ними своїх прав, їх включеності в політику та в професійні відносини, ролі знань та світогляду в їх житті, їх релігійного розвитку, типів молодіжного життєвідчуття. Концепцію молоді, яку запропонував Шпрангер, називають культурно-психологічною. Проте її можна також назвати історико-культурною концепцією молоді.

Як вже зазначалося, молодіжна проблематика набула досить широке висвітлення в **соціально-антропологічних дослідженнях**. **Альфред Реджиналд Радкліфф-Браун** (1881-1955), **Броніслав Каєпер Маліновський** (1884-1942), **Рут Фултон Бенедікт** (1887-1948), **Маргарет Мід** (1901-1978) та інші соціальні антропологи внесли вагомий вклад у вияв соціалізаційних параметрів періоду юності, розкриття соціальної детермінації цієї стадії розвитку індивіда.

В рамках антропологічних досліджень, які проводились шляхом спостереження за реальною поведінкою народів, що знаходились на первісній стадії розвитку, цими дослідниками були емпірично вивчені і деякі особливості існування молоді як певної сукупності. **Альфред Радкліфф-Браун** та **Рут Бенедікт** запропонували та обґрунтували перш за все у зв'язку зі специфікою положення молодої людини в традиційному суспільстві – терміни «вікова група» та «віковий ранг», які пізніше стали базовими для структурно-функціонального напряму соціології молоді. Проте, багато з ідей, які розвинулися на матеріалі антропологічних досліджень, справили вплив на соціологію молоді перш за все в загальнометодологічному плані.

В сучасних наукових роботах з соціології молоді все більше уваги приділяється загальнометодологічному трактуванню культурної взаємодії поколінь, яку, осмислюючи підсумки молодіжних виступів 60-х років, запропонувала **Маргарет Мід** в книзі «Культура та причетність». Вона висунула продуктивну в науковому розумінні гіпотезу про наявність трьох типів культури:

- **постфігуративна культура** має в своїй основі орієнтацію нових поколінь на досвід дорослих;

- **конфігурагивна культура** містить орієнтацію на стільки на досвід старших, скільки на актуальне знання;
- **префігуративна культура**, яка орієнтується на майбутнє, ґрунтується на неможливості дотримуватися традицій та спиратися на життєвий досвід старших для успішної життєдіяльності.

В цій концепції, трьох типів культури, вірно відмічено залежність міжпоколінних відносин від темпів науково-технічного та соціального розвитку. Порівняно з іншими, близькими за направленням теоріями, підхід Мід більш гнучкий, більше відображає різноманітні прошарки суспільства і дозволяє побачити в сучасних змінах соціальної та культурної комунікації специфічні риси суспільних відносин, які **Маргарет Мід** охарактеризувала як префігуративну культуру: гак більш зрозумілі і трактування молодіжних субкультур, і ізоляціоністські і авангардистські мотиви концепцій контркультури, фактично с концепціями молоді.

Субкультура (яка являє собою незалежне цілісне утворення в середині домінуючої культури, що відрізняється своєю особистою ціннісною будовою, звичаями, нормами), як поняття стало признаним в соціології характеристикою молоді («молодіжна субкультура»). В основі субкультурного трактування лежить розробка **Талкоттом Парсонсом** (1902-1979) теорії соціалізації, точніше тієї її частини, в якій теоретично осмислюється соціалізаційна роль «груп рівних».

Спираючись на положення ранніх робіт Парсонса, ізраїльський дослідник **Шмуель Ной Ейзенштадт** (народ. 1923 р.) розвинув концепцію «вікових груп» в книзі «Від покоління до покоління» (1956), яка справила великий вплив на розвиток теорій молоді (особливо у ФРН). Аналіз функціонування вікових груп, який спирався на порівняльний аналіз різноманітних суспільств – «примітивних, історичних та сучасних», привів автора до висновку, що за певних умов в процесі соціалізації особливо важливу роль відіграють гомогенні вікові групи. По Ейзенштадту, сім'я, яка несе в собі риси більш ранніх форм соціальної організації, в своїх соціальних орієнтаціях розходиться з новими компонентами соціальної структури, і не в змозі забезпечувати відповідним чином соціалізацію індивіда. Її місце в соціалізаційному процесі займає молодіжна група, яка виконує як інтеграційні, так і дезінтеграційні функції. В молодіжних групах відбувається зміна ролей – від тих, які встановлюються родинним оточенням, до тих, які впливають з вимог суспільства. Такий перехід має вигляд спільної боротьби молоді проти ролей, що були нав'язані дорослими. Особливості створення молодіжних груп, які пов'язані із забезпеченням зміни соціальних ролей, зумовлюють їх потенційно-девіантний характер.

Лінію на трактування молоді як субкультурного феномену продовжив німецький соціолог **Фрідріх Тенбрук** (народ. 1919 р.) в книзі «Молодь та суспільство: Соціологічна перспектива», в якій теж концептуальним ключем виступає теорія соціальних ролей, в термінах якої обмірковується перехідний характер юнацького віку. Невпевненість молоді в собі, як наслідок втрати людиною контурів її соціальних ролей в суспільстві, стала всезагальним (а не, як раніше, тимчасовим юнацьким) явищем. Головна ідея Тенбрука: молодь живе в умовах особливої субкультури, її завищений інтерес до танців, музики, рухів зумовлюють направленість молодіжної субкультури, в якій особливу роль починають відігравати неформальні групи молоді (в цих групах і складається особистість молодої людини).

Ідея субкультурної молоді народила в умовах соціалізаційної **кризи 60-х** років уяву про більш тісний зв'язок нових поколінь з процесом зміни культурних парадигм, особливо наочно представлено в концепціях контркультури.

Терміну **«контркультура»**, який час від часу з'являється в культурологічних аналізах, американський дослідник **Теодор Роззак** (народ. 1933 р.) надав концептуальне значення в книзі «Створення контркультури: Роздуми про технократичне суспільство і його молодіжну опозицію» (1969). Ця книга відразу набула широкої відомості, стала відображенням та документальним свідомством епохи бурхливого розвитку молодіжного руху в США та країнах Західної Європи в 60-ті роки.

Контркультура розглядається Т. Роззаком як молодіжний виклик традиційній культурі, яка ґрунтується на раціоналізмі, і яка не зуміла захистити людину від загрози термоядерної війни (це одна з домінант суспільного хвилювання того часу). Це – виклик технократії. Проте відповідь молоді знаходиться поза сферою раціональних аргументів. Альтернативне майбутнє можливе як реалізація молодіжного романтизму, який веде в світ мрій та уяв. Від політики до поезії, яка перетворюється в революційну силу, – такий, по Т. Роззаку, шлях, запропонований суспільству нонконформістською молоддю.

Ірраціоналізм та авангардизм, як основи світосприйняття, що притаманне нонконформістській молоді, живляться з суміші декількох теоретичних джерел. До них належать, в першу чергу, ліворадикальні ідеї американського соціолога **Чарльза Райта Міллса** (1916-1962), які були ним сформульовані у широко відомому «Листі до нових лівих» (1960). Міллс пояснював досвід студентських виступів 1960 року в ряді країн як свідомство того, що на новому етапі рушійною силою соціальних змін стає молодь, яка призведе до структурних змін у суспільстві. З цією позицією поєднувався

фрейдомарксизм Герберта Маркузе, у якого тематизм молоді як революційної сили був з особливою силою показаний в книзі «Одномірна людина»(1964).

Отже, тотальне знищення західної раціональності, осмислюється Роззаком та його однодумцями в зв'язку з феноменом молодіжного бунту. В бунтарстві молоді, студентства вони вбачають дійсно культурну альтернативу. Цю лінію продовжує в книзі «Зеленіюча Америка» (1970) американський соціолог **Чарльз А. Рейч** (народ. 1928). В його книзі альтернатива сучасному суспільству постає як «революція свідомості». Спроба дати трактування молоді як оновлення всієї культурної системи суспільства споживання, якому властива протирічність вимог суспільства до індивіда – бути, з однієї сторони, слухняним робітником в системі виробництва, і, з іншої, ненаситним споживачем вироблених товарів та послуг. Самообмеження потреб, самодисципліна протистоїть бажанню отримати як можна більше задоволень. Проте автор розглядає не економічну причину цього протиріччя, а його когнітивні характеристики. В світлі розроблених базових ідей Ч. Рейч розглядає чотири аспекти нової культури й, яку він ідентифікує з молоддю: одяг, не пов'язана з управлінням кар'єра, музика, община.

Таким чином, трактування молоді в термінах культури вже безпосередньо ґрунтуються на соціологічному осмисленні молоді, виявленні її якостей як відомого групового утворення. Тут намічені найважливіші для соціології молоді концептуальні обґрунтування змін в характері соціальних ролей і статусів, засвоюваних молоддю в ході інтеграції в суспільство, причому цей процес показаний в його протирічності та активному впливі молоді на суспільні переміни. В теоріях молоді значне місце також приділяється проясненню пов'язаності молоді з суспільством (перехідності її властивостей) та конфліктів, які породжуються бажанням подолати суспільний тиск.

4. Третя група теорій молоді: молодь як суб'єкт та об'єкт процесу спадкоємності та зміни поколінь (соціальна функція молоді)

Соціологічні теорії будувалися поступово на базі двох виділених раніш підходів і на власне соціологічній базі, яка представлена різними парадигмами та концепціями. В цій групі досліджень теоретичне осмислення молодіжної проблематики йшло переважно в двох напрямках, які мали деякі спільні витоки, спочатку протиставлені одне одному, а пізніше об'єднані в

ряді більш пізніх концепцій. Це – лінія Маркса та лінія Манхейма в соціологічному розумінні молоді.

Як вже відмічалось, від праць К. Маркса та Ф. Енгельса бере початок трактування молоді з позицій аналізу її класового розшарування. Немає молоді взагалі, а є молодь відповідних класів - таким є теоретичне положення марксизму. Виходячи з нього проводиться і вивчення специфічних характеристик юності (активність, критичність, безкомпромісність та ін.), які згідно марксизму, по різному висвітлюються в залежності від класового положення (класове розшарування важливіше від психологічних якостей).

Розробка **марксистської соціології молоді** бере початок з робіт марксистів - перш за все, радянських та німецьких 20-х років. Це період активної дослідницької уваги до молоді та, одночасно, великих можливостей наукового експериментування. В цей період з «буржуазної науки» - з відповідними ідеологічними коментарями - витягується **все**, що викликає науковий інтерес, ведеться співробітництво зі світовими авторитетами в цій галузі, ставляться досліди за їх методиками, ведеться активна полеміка з актуальних проблем емпіричного дослідження та теоретичного осмислення молодіжних проблем.

Як **культурно-історичну концепцію молоді, сформульовану на платформі марксизму** можна вважати розробку визначним радянським психологом та мислителем **Львом Семеновичем Виготським** (1896-1934) основ науки про дитинство (педології). Концепцію молоді, яку можна реконструювати за творами Виготського, утворюють наступні принципові положення:

1. Виготський дуже категорично підкреслює діалектико-матеріалістичні основи своєї психологічної теорії. Він - послідовний реаліст в аналізі соціальних явищ.

2. Діалектико-матеріалістична методологія Виготського відгороджує його від слідування по шляху «матеріалістичної очевидності», яка насправді вульгаризувала молодіжну методику.

3. Ідея розвитку послідовно проведена Виготським при аналізі змісту різних етапів дорослості, при цьому – що уявляється дуже продуктивним – вікові ступені пов'язуються дослідником з особливим співвідношенням індивіда та середовища.

4. Підкреслюючи найважливіше значення для вікового розвитку людини соціального середовища, Виготський заперечує її розуміння як зовнішньої для індивіда та ворожої йому сили. Цю обставину слід визнати особливо важливою для соціології молоді, яка ще і сьогодні, трактуючи

процеси соціалізації, зберігає підхід до суспільства як до межі та обмежувача діяльності індивіда (що походить ще з теорій психоаналізу).

Культурно-історичній концепції Виготського не властивий догматизм класового підходу, в той же час історико-матеріалістичний фундамент його світогляду зберігає свою цілісність та евристичність.

В наступні роки звертання до марксизму в плані трактування молоді носило дуже вибіркового характеру. (Про дослідження в цьому напрямі радянських соціологів мова буде йти в наступному підрозділі).

На марксистсько-ленінській теоретичній платформі була сформульована соціальна концепція молоді, яка виступала як база емпіричних досліджень Центрального інституту досліджень молоді (ЦІДМ) в Лейпцигу (тоді в НДР). Ця концепція викликає особливий інтерес, оскільки в ній, в явній формі виражені важливі риси концепцій молоді, які на початок 80-х років паралельно розробили в ряді країн – СРСР, Болгарії, Угорщині, НДР, Чехословаччині та ін. Директор ЦІДМ **Вальтер Фрідріх** (народ. 1929 р.) чітко означив молодь як макрогрупу, як одну з «великих соціальних єдностей». Соціальна концепція В.Фрідріха будувалася на положенні, згідно з яким молодь – частина суспільства (вона утворює «самостійну популяцію суспільства»), і отже, відправною позицією для визначення молоді є не етап розвитку людини в онтогенезі, період юності, а конкретно-історичне суспільство. Генералізуючі характеристики молоді поза конкретних станів соціуму, згідно даної концепції, не повинні мати місця. Спосіб, яким може аналізуватися молодь, полягає у встановленні «соціально-демографічних критеріїв». Сутність соціальної концепції молоді, по Фрідріху, зумовлена необхідністю вироблення чіткої стратегії, яка б враховувала специфічні особливості та інтереси молоді, і, в свою чергу, вирішальним чином сприяла розвитку особистості молодих людей. Для даної концепції першочергове завдання – обґрунтувати інструменти молодіжної політики, яка є різною в суспільствах з різною політичною системою. В рамках концепції Фрідріха сама ціль дослідження молодіжної проблематики включає вироблення **високоєфективних методів управління** молоддю. В цьому положенні відобразився час – і в розумінні особливостей соціалістичної моделі суспільного устрою, і в розумінні впевненості в великих можливостях управління людьми.

Зв'язок з молодіжною політикою присутній також і в теоретичних концепціях молоді, які були розроблені відомим болгарським соціологом Петром-Емілом Мітевим (народ. 1936). Точніше мова йде про декілька концепцій, в розробці яких ведучу роль відіграв Мітев – тоді директор Науково-дослідного інституту молоді при ЦК Дімітровського комсомолу.

Одна з цих концепцій спиралася на розрізненні двох сторін єдиного процесу відтворення суспільства новими поколіннями – соціалізації молоді та ювентизації суспільства. Серйозним досягненням в конструюванні евристично цінної, направленої на осмислення реальних процесів в молодіжному середовищі з яскраво вираженим прогностичним характером концепцій молоді, стала концепція реалізації, в розробку якої, крім Мітева, вагомий вклад внесли Константин Господінов (народ. 1943), Петр Балканський (народ. 1939), Андрій Райчев (народ. 1955) та інші болгарські соціологи. Ця концепція стверджує, що вузлом головних проблем підростаючого покоління є багатостороння та ефективна реалізація (в марксовому розумінні; відповідно «самореалізація») особистості – по ряду вихідних позицій з концепцією реалізації молоді близькі теоретичні конструкції, в яких особлива увага приділяється самовизначенню молоді. Інтеграція молоді в суспільство тут постає як суб'єктивація нею суспільних відносин та інтересів, а молоде покоління, інтегруючись в той чи інший соціальний осередок, стає активним виразником соціального інтересу.

Інтегративні характеристики молоді активно розробляються в рамках парсоніанської традиції. Наприклад, відомий шведський соціолог **Юрген Хартманн** (народ. 1944 р.) досліджував навчання в школі, безробіття та прихід на біржу праці як показники інтеграції молоді в суспільство. Проте поєднання теорій соціальної інтеграції з марксистськими постулатами (наприклад, в дослідженнях чеських та словацьких соціологів Франтішека Хорвата (народ. 1940 р.), Далібора Холди (народ. 1945 р.), Петера Сака (народ. 1946 р.), дало підставу для більш предметного розуміння соціальної визначеності молоді в поєднанні її загальнозначущих якостей та їх конкретних виявлень на кожному з етапів розвитку суспільства через вивчення молодіжної проблематики в її взаємозв'язку з соціально-класовою структурою.

З кінця 60-х років все активніше в теоретичному осмисленні молоді стало проявлятися прагнення представити молодь не тільки як об'єкт виховання, а і як суб'єкт діяльності. Звертання до проблематики молодіжної активності щільно пов'язане з критикою парсонівської концепції соціалізації як адаптації, яка по оцінці польського соціолога **В. Адамського**, не залишала молодому поколінню ніяких можливостей для виходу за межі системи. Оригінальною стала розробка польськими дослідниками Мірославом Карватом (народ. 1944 р.) та Володзімежем Мілянським (народ. 1947 р.) мотиву соціальної суб'єктності молоді як головного для марксистської теоретичної молодіжної концепції. В концепції Карвата та Мілянського можна виділити такі теорії:

1. загальносоціологічна теорія молоді;
2. теорія соціалізації (включаючи виховання) молоді;
3. теорія соціальної суб'єктності молоді;
4. теорія молодіжного руху.

Поворот молодіжної проблематики, який здійснили два польські теоретики, виявився дуже плідним. Ця концепція близька по ряду важливих положень концепціям, які розробляються в наш час в багатьох країнах, в тому числі і в Україні.

Поряд з марксистськи орієнтованими соціальними концепціями молоді широке розповсюдження набули концепції, які також мали явну соціологічну направленість, проте які, в своїй основі, відкидали марксистське розуміння суспільства, а частково були спрямовані проти такого розуміння. Для таких концепцій своєрідним центром тяжіння стала концепція молоді як покоління у відповідному історично-соціальному просторі, яку запропонував відомий німецький соціолог Карл **Мангейм** (1893-1947).

У статті «Проблема поколінь» (1928) Мангейм виступив проти однобічності позитивістських та романтично-історичних трактувань зміни поколінь, доводячи, що життєвий досвід кожного нового покоління відрізняється від досвіду інших поколінь в наслідок **зміни** соціальних умов, в яких цей досвід був отриманий, і саме на цій базі, **за** Мангеймом, можливе поєднання названих трактувань. Покоління **являє** собою цілісність, яка характеризується певним «положенням», специфічним «взаємозв'язком» та певною «єдністю», У кожного покоління. таким чином, є свій просторово-часовий вимір, і вивчення покоління може дати дійсний результат, якщо воно враховує його «історично-культурний простір». Ця теза розвинута в книзі Мангейма «Діагноз нашого часу» (1943).

В центрі уваги Мангейма опинилася проблема з'ясування соціологічної функції молоді в суспільстві. Соціолог робить такі важливі висновки:

1. Динамічні суспільства спираються на зв'язок з молоддю. Особлива функція молоді полягає в тому, що вона - «оживляючий посередник», свого роду резерв, який виступає на передній план, коли таке оживлення стає необхідним для пристосування до якісно нових обставин, що швидко змінюються.

2. Функція оживляючого посередника соціального життя, яку виконує молодь, має своїм важливим елементом неповну включеність в життя суспільства.

3. «Молодь ні прогресивна, ні консервативна по своїй природі, вона – потенція, готова до будь-яких починань».

Концептуальна сила положень, висунутих Манхеймом, визначилась його уважним спостереженням за процесами в молодіжному русі Німеччини, а потім Великобританії. Для соціологів немарксистської орієнтації Манхейм виконав, по суті, ту саму роль, що Маркс, Енгельс, Ленін, Антоніо Грамші (1891-1937) – для соціологів-марксистів: він став джерелом цілого ряду концепцій молоді. Проте, між позиціями Маркса, з одного боку, та Манхейма, з іншого, в осмисленні молодіжної проблематики відмінності можна знайти в досить вузькій зоні деяких вихідних філософських принципів. В головному ж Манхейм наслідує Маркса: він визнає залежність суспільної свідомості від суспільного буття та соціальну обумовленість пізнання. Проте, в його концепції більш широко поставлені питання співвідношення поколінь, функціональності молоді в суспільній системі, концептуальний характер набуло положення про якість молоді як соціального ресурсу та про можливості його реалізації.

Один з напрямів концептуальних розробок, який походить з ідей Манхейма, тісно пов'язаний з **трактуванням статусних та рольових характеристик молоді.**

Відомий німецький соціолог **Гельмут Шельські** (1912-1984) в своїй книзі «Скептичне покоління» (1957) в трактуванні молоді, з одного боку, продовжив традицію антропологічного напрямку в соціології (Б.Маліновський та ін.), а з другого – звернувся до тематики єднання поколінь, яка представлена у Манхейма. По Шельські, молодь являє собою перехідний ступінь від соціальної ролі дитини до соціальної ролі дорослого, з чого і випливає її «нормативна несамостійність». Між мікрогрупою (сім'єю) та макрогрупою (анонімним суспільством) лежить провалля, яке і приходиться долати молодій людині. Подолання цього провалля і породжує відчуття невпевненості в собі, конфлікти та інші проблеми молоді. Нейтралізм, скепсис в ставленні до ідеологій, орієнтація на успіх властиві молоді всіх індустріальних країн.

Концепція Шельські, з одного боку, викликала велику зацікавленість, а з іншого серйозну та обґрунтовану критику. Аргументи цієї критики ґрунтовно представлені одним з найбільш відомих спеціалістів в галузі дослідження молодіжних проблем австрійським соціологом Леопольдом Розенмайром (народ. 1925 р.) – автором цілого ряду праць, в яких викладено оригінальну конструкцію соціології молоді. Розенмайр розгорнув аргументовану критику соціології молоді, яка заснована на структурно-функціональному підході, на широкому використанні кількісних методів збору та аналізу первинної соціологічної Інформації, підкреслюючи, що стара соціологія молоді була не в змозі прогнозувати. Нова орієнтація

соціології молоді полягає перш за все в іншому теоретичному значенні категорії «молодь».

Узагальнена характеристика поняття «молодь» Розенмайром подана в трьох наступних твердженнях:

1. Молодь (як поняття) вказує, з одного боку, фазу в індивідуальній біографії, з другого – означає частину суспільства, виділення якої залежить від декількох критеріїв віку.

2. В частині суспільній нижній кордон молодіжного віку в сучасних дослідженнях повсюдно визначається нечітко - початком статевого визрівання. Проте це недостатньо переконливо, оскільки, наприклад навіть одинадцяти-дванадцятирічні діти ще до початку статевої зрілості демонструють відношення, що характерні для тинейджерів. Віднесення до молоді може виникнути, коли ще немає біологічної передумови, але ж воно буде ґрунтуватися на емпірично набутих відносинах, гіпотетично виступаючих як важливі диференціюючі заміри, які з одного боку, визначаються приблизно окресленою різницею в віці, а з другого ще неповним розпорядженням правами та недостатністю соціально-економічних позицій.

3. Така диференціація статусу молоді припускає, що потрібно уточнити верхню межу молоді через виділення понять «молодий» та «молодий дорослий»: «молодий дорослий» вже досяг певних соціальних позицій, які «молодому» ще не доступні. Проте, для «молодого дорослого» певні узаконені статуси не зовсім досяжні чи не можуть бути в повній мірі реалізовані. Молодь, з урахуванням «молодого» та «молодого дорослого» є в цьому значенні поняттям статусу.

Оригінальний розвиток ідей К. Манхейма та Л. Розенмайра про статусно-рольову специфіку молоді міститься в теоретичній концепції румунського дослідника молодіжних проблем **Фреда Малера** (1930-1992), автора книги «Вступ до ювентології» (1983). Центральне місце в цій концепції належить поняттю **Статус-Роль молоді**. Згідно з визначенням автора С-Р – це вираження певної конкретно-історичної позиції та соціальних відносин молоді (відповідно її різноманітних груп), яке визначається її відношенням до класів та соціальних груп, позицій та відносин, які відносяться перш за все до ведучого способу діяльності молодих людей, їх способу життя. Позитивною якістю цієї концепції є ясне бачення специфіки молоді як особливої суспільної групи, що має властивості, які не можна звести до суми якостей індивідів, що її складають.

З лінією Манхейма тісно пов'язані концепції молоді як джерела конфлікту поколінь, тобто - це концепції міжпоколінних відносин, в яких

молодь представлена як джерело конфлікту поколінь. Власне, у Манхейма конфліктна сторона міжпоколінних відносин подана ескізно, більш виразно про неї висловився видатний іспанський філософ **Хосе Ортега-і-Гассет** (1883-1955), погляди якого на молодіжну проблематику сформулювались під впливом ідей Манхейма.

В своїй книзі «Повстання мас» (1930) Ортега-і-Гассет трактував молодь як поколінну групу в процесі реорганізації суспільства, а поколінні та гендерні аспекти розглядав як основу суспільних трансформацій. Динаміку експансії покоління він характеризував таким чином: життєдіяльність одного покоління – біля тридцяти років. Проте цей строк поділяється на два різних і приблизно рівних періоди: на протязі першого нове покоління розповсюджує свої ідеї, нахили, смаки, які врешті решт надійно затверджуються і на протязі всього другого періоду домінують. Тим часом покоління, яке виросло під їх пануванням, вже несе свої ідеї, нахили та смаки, поступово насичуючи ними суспільну атмосферу. І якщо домінують крайні погляди, а попереднє покоління по своєму складу революційне, то нове буде тяжіти до зворотного, тобто до реставрації. Проте реставрація не означає простого повернення до старого і ніколи ним не буде.

Широке розповсюдження ці погляди набули в період наростання студентських виступів 60-х років. В цьому відношенні знаковий характер набула робота **Люїса Фойера** (народ. 1912 р.) «Конфлікт поколінь: Характер та значення студентського руху» (1969), в якій він стверджував, що конфлікт поколінь є універсальною темою людської історії. Він ґрунтується на самих початкових рисах людської природи і є рушійною силою більш важливою, ніж класова боротьба.

Ґрунтовну критику теорії «конфлікту поколінь» дав відомий американський соціолог функціоналістського напрямлення Сеймур Мартін Ліпсет (народ. 1922 р.) в своїй книзі «Повстання в університетів 1972). Досліджуючи особливості студентського активізму в Америці, Ліпсет показав, що як ступінь антивоєнного протесту в студентському середовищі, так і ступінь розповсюдження альтернативних цінностей і установок, які протиставлять молоде покоління старшому, відносно невеликі. Він виявив серед факторів лібералізації студентства – особливості студентського життя в університетських кампусах та вплив викладачів.

Таким самим чином в своїй книзі «Університет та суспільство в США» (1972) відомий французький соціолог Ален **Турен** (народ. 1925 р.) у особливості інституалізації університетської культури та відділення студентства від інших груп молоді – при збереженні в значній мірі традиційних міжпоколінних відносин в сім'ї. Турен, в цьому зв'язку,

відмічав, що концепція «конфлікту поколінь» поступово набуває в американській соціології нові відтінки, але ж і тут вона не прояснює реальних процесів.

Теорії «конфлікту поколінь» критикувались і в марксистській літературі як такі, що відкидають соціально-класову диференціацію суспільства, включаючи і молодь. Проте, окремі сторони аргументації, які були застосовані в концепціях, що критикувались, не могли не скласти проблемного поля і для дослідників, які не сприймали теоретичного конструювання конфлікту поколінь. Особливо це було помітно в роботах про молодь в періоди кардинальних суспільних перемін.

Великий внесок в розробку соціологічних концепцій молоді внесли також такі зарубіжні соціолог й як **Іван Вєлєв, Мінчо Сємов** (Болгарія), **Курт Шгарке, Рудольф Майер, Інго Ріхтер** (Німеччина), **Золтан Бєвелі** (Угорщина), **Ентоні Гіденс, Річард Добсон, Нейл Смелзер** (США), **Джеймс Ріордан, Вільямс Крістофер** (Великобританія), **Владіслав Адамскі, Річард Дионізяк** (Польща), **Владімір Дубскій** (Чехія), **Ладіслав Махачек** (Словакія), **Овідіу Ёадіна** (Румунія), **Йєзла Сімхарді** (Індія), **Гітіан Кармен** (Мексика) та ін.

З 1970 по 1982 рр. в Пріморскс (Болгарія) регулярно проводились міжнародні симпозиуми, на яких вчені обговорювали проблеми соціології молоді.

В наш час найвизначнішим закордонним науково-дослідним центром з проблем соціології молоді є Німецький інститут молоді, що знаходиться в Мюнхені з відділеннями в Франкфурті-на-Майні та Лейпцигу.

Таким чином, соціологічні теорії молоді, відображаючи неоднаковість, а часто і протидію шкіл та напрямів в соціології, в певній мірі об'єднані намаганням представити молодь через характеристики її соціальності. І відмічене стосовно інших груп досліджень сполучення двох ліній оцінки (спадкоємність та конфлікт) в даному випадку застосовуються для трактування не тільки групової, а і більш широкої соціальної реальності.

Лінія Маркса і лінія Манхейма за багатьма аспектами співпадають в підходах до виявлення соціальної детермінації зміни поколінь та суб'єктності молоді, але ж історично склалося так, що орієнтація на ту чи іншу лінію була пов'язана з боротьбою напрямів в соціології. В той же час, багато дослідників вільно об'єднували аргументацію і теоретичні постулати, розроблені в різних парадигмах, бажаючи прояснити суть складних соціальних проблем в молодіжному середовищі. Тому, відмінності в соціологічних трактуваннях молоді в основі неспівпадіння методологічних позицій авторів теоретичних концепцій, потрібно проводити дуже обережно. Знехтування тією чи іншою

точкою зору без її досконалого аналізу лише на основі віднесення її до «помилкової» методології – а такий підхід був характерним для радянської соціології до кінця 80-х років – показало свою непродуктивність.

Також непродуктивним було привнесення політичних аргументів в класифікацію і оцінювання робіт з соціології молоді, виконаних в конкретних соціальних умовах, головним чином в країнах, які на протязі десятиліть відносилися до числа соціалістичних. Виставлення за двері науки про молодь таких відомих дослідників як Вальтер Фрідріх (а це мало місце після об'єднання Німеччини в 1989 році), демонструє, що поза наукові аргументи залишаються досить дієвими і в демократично орієнтованих суспільствах.

1.5. Розвиток молодіжних досліджень в СРСР та в сучасних Росії та Україні

У російській соціології інтерес до молодіжних проблем вперше виник на межі століть. Його «провокували» розвиток капіталістичних відносин та криза традиційної сімейної соціалізації, розвиток системи масової професійної освіти. Саме тоді заговорили про визволення молодого покоління з-під впливу сім'ї і виділенні його як об'єкту соціалізації з боку держави. **Пітірим Олександрович Сорокін** (1889-1968) в роботі «Криза сучасної сім'ї» (1916) розкриваючи процес розпаду традиційних сімейних зв'язків, як окремий аспект виділив проблему розриву традиційних зв'язків між батьками та дітьми в рамках сім'ї та передачу виховних та опікунських функцій по відношенню до підростаючого покоління в руки держави. П. Сорокін писав, що виховання та освіта перестали бути виключно сімейною прерогативою. Навіть час, який дитина проводить в колі сім'ї, дуже скорочується. Все це, як вважає Сорокін, має свої позитивні сторони, так як повинно привести до посилення міри «соціалізованості молодого покоління, проймати його суспільними мотивами та інтересами. Це був історичний перехід від розгляду «дитини, особистості» як індивіда, який є об'єктом соціалізації в сім'ї, до аналізу молодого покоління як спільноти, члени якої мають схожий статус – «соціалізуємих» в рамках освітянських інститутів. Тепер їх соціальне становище стало більше залежати від ряду можливостей та обмежень, які надає суспільство.

Майже одночасно з Сорокіним кризу освітянських функцій сім'ї і переходу до системи «усуспільненої» соціалізації в роботі «Криза сім'ї як органу виховання» (1915) аналізує **Рубінштейн М.М.** і в роботі «Сімейний розпад та жіночий рух» (1914) **Чекін О.**

В той же час в наукових публікаціях почала з'являтися проблематика студентської та учнівської молоді (Сперанський О. «Криза російської школи» (1912)), при цьому особлива увага традиційно приділялась проблемам побуту та матеріального становища російського студентства (Кауфман О.О.) на основі бюджетів навчального та позанавчального часу.